

волели да сведочимо. Међутим, дошавши до краја, осећајући се као „вишак”, „отпадак”, песник се враћа на почетак. Корачајући путем до циља, он је увек помало губио себе, а од онога што је у њему остало стварао је песме. На тај начин, уделио је фрагменте наслућене радости, оне која је оличена у стварању и трајању.

Др Луна М. ГРАДИНШТАК

Научни сарадник

lunagradin@gmail.com

ДИЈАЛОГ КОЈИ ТРАЈЕ

Лазар Милентијевић, „*Мы рождены под одинаковой звездой*”: Ф. М. Достоевский и В. В. Розанов, Филозофски факултет, Нови Сад 2024

Књижевни опус Фјодора Достоевског је у Русији сабран у тридесет томова, стваралаштво Розанова такође обухвата тридесет томова, стога би се на први поглед могла јавити оправдана сумња у погледу невелике (обимом!) књиге Лазара Милентијевића, ванредног професора на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Међутим, већ након неколико страница постаје јасно да је тај „квантитет” веома изазован, он захтева огромну пажњу и посвећеност, јер аутор претпоставља фундаментално познавање материје од стране читаоца, много тога што стоји иза текста се подразумева. Стиче се утисак да сам аутор, истражујући религијске, филозофске и књижевне везе, води властити дијалог са руским мислиоцима, он као да се ставља у улогу непосредног медијума између двојице писаца који се, премда су се преклопили када је реч о животном веку, на крају нису никада сусрели, те тако аутор у овој монографији осликава тај имагинарни мост који би требало да надомести проблем физичког не-сусрета.

Није случајно „дијалог” са ликом писца – Достоевског, али и са његови јунацима, „устоличен” у сребрном веку. Управо тада се у потпуности реализовало настојање које је својевремено увео Достоевски на мала врата – надилажење монолошке слике света. Монолошки модел не захтева одговор, не претпоставља постојање равноправне речи и не претендује да његова (реч) буде последња. Како показује аутор монографије, дијалог се као принцип реализује на два нивоа. С једне стране, дијалогски принцип прожима све романе Достоевског, повезује његове ликове у заједнички глас. Ту се аутор позива на концепцију полифонијског романа коју је предложио Бахтин, а под којом је подразумевао „мноштво самосталних и неспојивих гласова и свести, потпуну полифонију

пунозначних гласова”.¹ У том контексту аутор показује како се гласови књижевних јунака укрштају, делују у сазвучју или се међусобно прекидају. Отуда често оно што јунак не сме ни себи да призна, други јунак наглас изговара или реализује у својим поступцима. С друге стране, у стваралаштву Достојевског се уочава независна мисаона нит која узрокује дијалог у „великом времену”, иницира генерисање различитих нивоа смисла у додиру са надлазећим епохама и новим ауторима. Из тог разлога Лазар Милентијевић у монографији даје опсервацију да окренутост Розанова Достојевском осликава свеукупну климу руског сребрног века који у великој мери одговара на питања Достојевског, тј. води својеврсни дијалог с њим. Двојицу мислилаца, наводи аутор, не обједињује толико нека конкретна концепција колико дубина религиозности, религијски „угао проматрања”, религијско осећање које увек провејава између редова и представља заједнички именилац. Аутор запажа да иако Розанов иде „у сусрет Достојевском” и актуализује његове теме, „блискост светоназора не подразумева апсолутну истоветност њихових ставова. Управо пример Розанова очито демонстрира да подражавање није једина форма следовања за учитељем. Потврђивање учитељевих претпоставки и закључака не доприноси увек њиховој валидацији, не гарантује да ће његово наслеђе бити сачувано од заборавља” (7).

Монографија је тематски омеђена поглављима која преиспитују тему дијалога двојице мислилаца, пониру у предуслове хришћанске мисли, преиспитују и актуализују боготражитељску проблематику друге половине 19. века, али сагледавају и нераскидив однос између естетике, етике, хришћанства и историје у стваралаштву двојице мислилаца. У већ поменутом уводном поглављу о дијалогу наводи се да за Розанова Достојевски, у поређењу са другим великим писцима, представља изразито интимног аутора уз којег не стоје грандиозни атрибути као што је случај са Горким, Толстојем и др. Достојевски је за Розанова „мој аутор”, „мој Достојевски”, писац који читаоцу приповеда о својој души, али несвакидашње, дубље, на неки до тада непојмљив начин. Тако стиче његово поверење, рушећи имагинарне рампе између читаоца и писца.

Како се истиче у монографији, „у поимању Розанова Достојевски често улази у област коју можемо пластично окарактерисати као ’шавови’ створеног света и као што додиривање шавова на рани изазива болан осећај, исто тако реч Достојевског рађава, постављајући човеку неразрешива питања” (11). Достојевски за многе религијске мислиоце представља духовну вододелницу која ће враћање на пређашње каноне и праволинијску свест учинити немогућим, јер, према Розанову, подсећа

¹ Михаил Бахтин, *Проблемы поэтики Достоевского, работы 1960-х – 1970-х гг.* Собрание сочинений. Т. 6. Москва, Русские словари; Языки славянской культуры, 2002, 10

Л. Милентијевић, „Достојевски је јахач у пустињи са једним тобоцем за стреле. И капље крв где вас погоди стрела” (11).

У поглављу „Около хришћанства” Лазар Милентијевић кроз конкретне примере и минуциозну анализу опуса мислилаца долази до закључка да аутори превазилазе хришћанске оквире и конфесијска ограничења. Брани се идеја „религијског синкретизма”, под чијим окриљем аутори синтетишу различита религијска и филозофска учења, при чему се уочава тајновита, али нераскидива спојница између паганских почетака и хришћанског откровења. Из тог разлога и један од главних гласноша идеја Достојевског – старац Зосима – у својим поукама спаја и световно и црквено, и хришћанско и паганско. Аутор смело, али веома уверљиво, износи тврдњу да управо паганска пуноћа у концепцији Зосиме представља један од темеља непресушног живота и нуди неисцрпну радост живљења. Отуда Розанов констатује да „паганско” и „пагани” није тек тако нестало, није се завршило „одласком” Зевса и Атене Паладе, већ је опстало као неизоставни део идеала и жеља, духовне биографије и људске свести. У том дискурсу аутор наводи значајно историјско сведочанство да је стара паганска империја била спремна да укључи Христа у званични „пантеон”. Розанов истиче да је управо хришћанска нота „допунила” и преобликовала паганске зачетке духовности који су добили нову пуноћу и колорит. Прехришћанске тековине аутор показује на примеру Свидригајлова са његовом мистичком и космогонијском страном. Истовремено аутор усмерава фокус истраживања и на мотиве Истока, тачније на стару египатску цивилизацију која је за Розанова била симбол неразрешених тајни, сакралне мудрости и исходишта из којег су проистекла многа филозофска, религијска, езотеричка и друга учења.

У другом поглављу монографије под називом „Судьбы христианства” актуализују се круцијална питања религијске мисли друге половине XIX и XX века. Средином деветнаестог века реализују се нове тенденције унутар хришћанског света, односно стремљење руских мислилаца и подвижника да се превазиђе затвореност манастира (па и цркве) који треба да „пусти” традицију у свет и да се окрене световним проблемима, док би се, с друге стране, очекивало да верници покажу духовно делање и искрени порив да се нађу у припрати.

У монографији се долази до закључка да Василиј Розанов, на основу Зосиме, који игра фундаменталну улогу у Аљошином стасавању, и Терапонту, којем је удељено значајно мање пажње, изводи две митологеме хришћанског света: „У роману *Браћа Карамазови* Достојевски је насликао феномен да се унутар православља, једне цркве, једне културе и манастира сусрећу антагонистичке стихије” (86). Таква дијалектика, образлаже аутор, рефлектује уобичајено устројство, али и комплексност хришћанског организма који подразумева специфичну корелацију издво-

јених делова који, иако део веће целине, каткад гаје нетрпељивост један према другом. Затим, мисаони ток аутора монографије иде ка Ивановој поеми о Великом инквизитору коју је Розанов жанровски „прекрестио” у легенду. За аутора монографије поема о Великом инквизитору нуди варијације на тему инквизиције која представља једну од аномалија и најспорнијих места у хришћанској историји. У веома скрупулозној анализи поеме о Великом инквизитору посебну пажњу заслужује потпоглавље „Есть в мире какое-то недоразумение” (145–146), у којем аутор говори о тамним местима и дисонанцама хришћанског света и силама зла које узурпирају човеков живот и изазивају бунт против хришћанских истина. Розанов долази до сазнања да Божја воља нема власт над свемоћним злом и да се „дефект који се везује за стварање света пренео и на дубоку повређеност људске природе и грешност која је из ње изникла” (145).

У трећем поглављу – „История и эстетика” – аутор нам нуди нешто шире платно на којем разматра концепцију *Slavia Orthodoxa* и *Slavia Romana*, констатујући да је примирје два света могуће само уколико би обе стране превазишле пуки идеализам и испразне словесне конструкције. У наредним потпоглављима аутор се бави јединственим спојем естетске са историјском и религијском визуром, што сведочи о чудесном преплитању поетске речи са религијском и филозофском мишљу у најразличитијим формама. За Розанова „естетичко” и „естетика” представљају фундаменталну одлику светоназора народа у историјској перспективи. У највишим диметима развоја друштва религија продире у поезију и поприма подједнако сложену и разгранату структуру. Тако је и у погледу историје веома проблематично говорити о „чистој историји” која није оплемена естетичком нотом, јер управо тај естетички прелом даје историјском приповедању целовитост и уобличеност, помаже да се превазиђу општа места и устаљени шаблони.

Напослетку, може се са сигурношћу рећи да је у обиљу монографија и научних чланака који су посвећени стваралаштву Достојевског и Розанова аутору пошло за руком да понуди иновативан и веома смео приступ, али и другачији поглед на то како се дијалог може одвијати у дијахронијској перспективи. Све речено посебно добија на значају ако имамо у виду да је ово прва монографија која преиспитује духовни потенцијал и домете дијалога Ф. М. Достојевског и В. В. Розанова, што је чини веома значајним штивом и потком многих будућих истраживања теме дијалога као духовног чина.

Др Никола С. МИЉКОВИЋ

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за славистику

nikolajmiljkovich14@gmail.com